

שיעור המים למקווה כלים בבסיסי צה"ל

הרב בצלאל גבעוני, רס"ן – רב בח"א 6

א. פתיחה

ב. מקור חיוב טבילת כלים

ג. שיעור המים הנדרשים לטבילת כלים

ד. שיעור המים בליטרים בספרות בת דורנו

ה. שיעור ארבעים סאה לשיטת הגרא"ח נאה

ו. שיעור ארבעים סאה לשיטת החזון איש

ז. סיכום

א. פתיחה

בשנים האחרונות מתעוררת ברבנות הצבאית מגמה להקמת מקוואות כלים בבסיסי צה"ל, על מנת לאפשר את קיום מצוות 'טבילת כלים' ולהקל על ביצועה כהלכה.

לצורך פרויקט רחב היקף זה מוכרחים למצוא את הדרך הפשוטה ביותר להקמת המקוואות, כך שיתאפשר לכל בסיס להקים מקווה בקלות ובזול מצד אחד, ולוודא שכשרות המקווה תוקפד ותישמר כהלכתה מצד שני.

והנה, לגבי כמות המים הנדרשת במקווה – אף שבנוגע לטבילת אישה עסקו האחרונים רבות בשיעור המים בליטרים למעשה – הרי שהשיעור בנוגע לטבילת כלים כמעט ולא הוזכר כלל עד פוסקי דורנו.

בספרות ההלכתית בת זמננו העוסקת בשיעור המקווה לטבילת כלים, הובאו בדרך כלל שיעורי מקווה נשים. זאת, אף על פי ששיטת חישוב שיעור המים בליטרים עבור מקווה נשים הינה מחמירה מאוד בשל חומרת איסור נידה, ואין סברה להקיש חומרות אלו על טבילת כלים שאינה חמורה כל כך.

אשר לכן, ראיתי לנכון לברר נושא זה, ולהסיק מדברי הפוסקים את שיעור המים לדינא לטבילת כלים, באשר אין מצוי בדורנו כלל שמקווה כלים ישמש לטבילת נשים, ועל כן יש להשוות שיעור ארבעים סאה לעניין טבילת כלים לשיעור הנקבע בכלל המצוות, ולהעמידו על פי דין שו"ע מבלי החומרות שנכתבו בפירושו שהינן מפני חומרת איסור נידה וכדומה.

ב. מקור חיוב טבילת כלים

לאחר מלחמת מדין מלמד אלעזר הכהן את אנשי הצבא כיצד לנהוג עם כלי האכילה שנלקחו עם השלל⁴⁸:

"אך את הזהב ואת הכסף את הנחושת את הברזל את הבדיל ואת העפרת, כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר, אך במי נדה יתחטא, וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים".

לומדת מכך הגמרא במסכת עבודה זרה⁴⁹:

"וכולן (כל כלי התשמיש שנלקחו מן העובדי כוכבים) צריכים טבילה בארבעים סאה. מנהני מילי, אמר רבא דאמר קרא 'כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר' - הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת. תני בר קפרא, מתוך שנאמר 'במי נדה' שומע אני שצריך הזאה שלישי ושביעי, תלמוד לומר 'אך', חלק. אם כן, מה תלמוד לומר 'במי נדה' - מים שנדה טובלת בהם, הוי אומר ארבעים סאה".

ומסבירה הגמרא שרבא ובר קפרא אינם חולקים, אלא רבא לומד עיקר דין טבילת כלים, ובר קפרא לומד את שיעור הטבילה שיהיה ארבעים סאה כמו בטבילת נדה.

אמנם, למרות שמדברי הגמרא ניתן להבין שטבילת כלים היא מדאורייתא ונלמדת מציווי אלעזר הכהן לאנשי הצבא, וכך משמע מדברי רש"י⁵⁰ ותוס'⁵¹ על גמ' זו, הרי הרמב"ם כותב⁵²:

"טבילה זו שמטבילין כלי הסעודה הנלקחים מן הגויים ואחר כך יותרו לאכילה ושתייה - אינן לעניין טומאה וטהרה אלא מדברי סופרים".

ובדעת הרמב"ם גופא נחלקו הפוסקים: הרשב"א⁵³ סובר שלמרות משמעות דבריו, כוונתו שחיוב טבילת כלים מן התורה, אך הריטב"א⁵⁴, הר"ן⁵⁵ והמאירי⁵⁶ פירשו שלשיטתו הוא

48 במדבר לא, כב-כג.

49 עה, ב.

50 ד"ה וזוא דסרבלא.

51 ד"ה מים שהנדה טובלת.

52 הלכות מאכלות אסורות יז, ה.

53 שו"ת הרשב"א ח"ג סימן רנה.

54 במסכת עבודה זרה עה, ב.

55 שם.

56 שם.

חיוב מדרבנן בלבד, וכן הבינו הקרית ספר, הכסף משנה והלחם משנה על הרמב"ם במקומו, וכן כתב הפרי חדש⁵⁷.

וכעין זה כתב גם הכלבו⁵⁸:

"וטבילה זו אינה מפני טומאה וטהרה אלא לטהרן מידי גיעולי גוים ומדברי סופרים הוא זה וסמכו על מה שכתוב כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר כיון שאמר וטהר אמרו חכמים הוסף עליו טהרה אחר העברתו באש לטהרו מידי גיעולי גוים".

ג. שיעור המים הנדרשים לטבילת כלים

כאמור, הגמרא במסכת עבודה זרה לומדת: "אם כן, מה תלמוד לומר 'במי נדה' – מים שנדה טובלת בהם, הוי אומר ארבעים סאה", הרי ששיעור המים לטבילת כלים הוא דווקא ארבעים סאה, ומשמע בפשטות (לדעות שטבילת כלים היא מהתורה) – שגם שיעור המים שהוא ארבעים סאה נלמד מהתורה.

ושואלים על כך תוס' במקום⁵⁹, שהרי מדין תורה ניתן להטביל מחטים וצינורות גם ברביעית מים⁶⁰, והשיעור של ארבעים סאה לטבילת כלים הוא מדרבנן, וכיצד לומדים מהפסוק שיעור ארבעים סאה לטבילת כלים? ומשיבים, שכל הדין שמהתורה ניתן לטבול מחטים ברביעית מים הוא רק כדי לטהר מטומאה (כגון טומאת שרץ), "אבל טבילת כלי מדין חידוש הוא, ובעי מ' סאה".

נמצא שלשיטת התוספות גם שיעור המים שיהיו ארבעים סאה הוא מן התורה, וכן פירשו ר"ת בספר הישר⁶¹, והסמ"ק⁶².

אך לעומתם האור זרוע⁶³, הראבי"ה⁶⁴ והמרדכי⁶⁵ סברו שמן התורה גם בטבילת כלים

57 יו"ד קכ, ס"ק ו.

58 סימן פו בסופו.

59 ד"ה מים שהנדה טובלת.

60 פסחים יז, ב.

61 תשובה נו אות א.

62 מצוה קצט אות ד.

63 מסכת עבודה זרה סימן רפח.

64 על מסכת עבודה זרה שם.

65 מסכת עבודה זרה סימן תתנט.

הלקוחים מן הגוי לא צריך שיעור ארבעים סאה, והחיוב של ארבעים סאה הוא מדרבנן בלבד. הרשב"א⁶⁶, הרמב"ן⁶⁷ והמאירי⁶⁸ הביאו בפירושם את שתי השיטות.

גם בגדר החיוב של מי גשמים נחלקו הראשונים אם הוא מדאורייתא או מדרבנן. הגמרא במסכת בבא בתרא⁶⁹ שואלת: "מכלל דשאיבא דאורייתא? והא קיימא לן דרבנן!" ומסכמת: "שאיבה דרבנן".

רש"י סובר⁷⁰ שעיקר חיוב מי גשמים במקוה הוא מהתורה, אלא שברגע שיש מעט מי גשמים במקוה, כל מים שאובין שנוספים לתוכו בטלים במי הגשמים שבפנים מדין 'קמא קמא בטיל', ולכן מי שאובים לעולם לא יכולים לפסול את המקוה מן התורה, והדין שג' לוגין שאובין פוסלין את המקוה הוא מדרבנן בלבד.

התוס' שם⁷¹ מביאים את דעת רשב"ם ור"ת שסוברים כעין שיטתו של רש"י, אך דעת ר"י היא שאפילו מקוה שכולו מים שאובין אינו פסול אלא מדרבנן.

הרמב"ם סובר כשיטת ר"י, וכותב⁷²: "דין תורה שכל מים מכונסים טובלין בהם", ורק "מדברי סופרין שהמים השאובין פסוליין לטבילה", וכן כתב הר"ן⁷³ בשם הגאונים, וכן פסק הרשב"א⁷⁴.

הרמ"א⁷⁵ פוסק להלכה כשיטת רש"י ור"ת, וכותב:

"ואם כל המקוה היא שאובין פסול מן התורה וספיקא לחומרא, אבל אם רוב המקוה כשר והמיעוט הוא שאובין אינו אלא מדרבנן וספיקא לקולא".

נמצא בכל הנ"ל ג' מחלוקות בראשונים:

- א. אם עצם חיוב טבילת כלים הוא מהתורה או מדרבנן.
- ב. אם שיעור ארבעים סאה בטבילת כלים הוא מהתורה או מדרבנן.
- ג. אם החיוב של מי גשמים דווקא הוא מדאורייתא או מדרבנן, וגם לשיטת שהוא מדאורייתא - אם יש רוב מי גשמים הוא וודאי כשר מדאורייתא לכל הדעות.

66 שו"ת הרשב"א חלק ד סימן שיח.

67 עבודה זרה, שם.

68 שם.

69 סו, סוף עמוד א ואילך.

70 ד"ה מכלל דשאיבה דאורייתא.

71 ד"ה מכלל דשאיבה דאורייתא.

72 הלכות מקוואות ד, א-ב.

73 שבועות ה, א, ד"ה תנו.

74 תורת הבית, שער המים שער ד.

75 שו"ע יו"ד רא, ג.

ואם כן, הצורך שבמקווה יהיו ארבעים סאה שלמים של מי גשמים הוא בוודאי מדרבנן, ואפילו אם יהיה חסר יותר מרוב ארבעים (דהיינו שיהיו פחות מעשרים ואחת סאה מי גשמים, ועליהם יוסיפו מים שאובין כשיעור), במקווה כלים לפי רוב הדעות הוא כשר מדאורייתא ופסול רק מדרבנן.

ד. שיעור המים בליטרים בספרות בת דורנו

ולאחר כל הנ"ל, יש לבחון את שיעורי המים בליטרים כפי שהובאו למעשה בספרות ההלכתית בת דורנו:

בספר טבילת כלים⁷⁶ פסק ששיעורו של מקווה כלים להלכה הוא כשיעור מקווה נשים: "לפי מרן החזו"א זצ"ל לכתחילה 750 ליטר ולכל הפחות או בשעת הדחק 648 ליטר. ולהגר"ח נאה זצ"ל לכתחילה 921.6 ליטר ובשעת הדחק 454.3 ליטר".

גם בספר הכשרות⁷⁷ הביא את שיעורים אלו לעניין מקווה כלים: "לדעת הגר"ח נאה זצ"ל – 454 ליטר, ולדעת מרן החזו"א זצ"ל – לכתחילה 750 ליטר ובשעת הדחק 648 ליטר".

ובספר משמרת הבית⁷⁸ כתב: "ושיעור מ' סאה לדעת החזו"א הוא 750 ובשעת הדחק 648 ליטר (ולהגר"ח נאה בשעת הדחק השיעור 332 ליטר). וי"א ששיעור מ' סאה הוא 817 ליטר. וכל זה בדיעבד אבל לכתחילה צריך שיהא שם קוב מים (אלף ליטר)".

ובשולי הגליון⁷⁹ על כך הוסיף: "ופשוט דכל מה שכשר בשעת הדחק בטבילת נשים כשר בטבילת כלים בדיעבד, דהיינו כדין מקווה לפניך שזהו שיעורו, ומ"מ לכתחילה יש לעשות השיעור אף לכלים כשיעור של לכתחילה בטבילת נשים דהיינו קוב".

הרי נמצא מדבריהם כי לשיטת החזו"א יש להחמיר לכתחילה בשיעור מקווה כלים שיהיה 750 ליטר, כמו בדין מקווה טהרה לטבילת נשים. ולשיטת הגר"ח נאה נחלקו דבריהם: לכתחילה – בספר טבילת כלים מצריך 921 ליטר ובספר הכשרות מסתפק בשיעור 454 ליטר בלבד. ובשעת הדחק – בספר טבילת כלים מצריך 454 ליטר ובספר משמרת הבית מסתפק ב-332 ליטר בלבד.

כמו כן, משמע עוד מדעת ספר טבילת כלים⁸⁰ ומשמרת הבית – שככלל אין לחלק בין השיעור

76 להרב צבי כהן ז"ל, הוצאת המכון התורני הישראלי, תשמ"ב. פרק ז, הערה ב.

77 להרב יצחק יעקב פוקס, תשס"ב. פרק ד, הערה ק.

78 להרב משה מרדכי קארפ, תשע"ט. פרק ז, סעיף ג.

79 הערה 2.

80 ובמיוחד שהוסיף שם עוד מספר דעות: "ועיין בשו"ת מלמד להועיל חיו"ד סימן עב דכתב דשיעור מקווה לכתחילה 690 ליטר ובשעת הדחק 592 ליטר. בספר המנהגים מנהגי חב"ד עמוד 82 בדבר סידור מקוואות

בליטרים של מקווה כלים לבין שיעור מקווה נשים, וכן משמע דעת ספר שמירת הכשרות⁸¹,
וספר מענה השלחן⁸².

בספר ימי טוהר⁸³ מביא פרודגמה כללית לבניית מקוואות, ושם כתב⁸⁴ "מקווה כלים יכול
1200 ליטר".

ואף שלא כתב טעם לדבריו, נראה לומר לדעתו כי כוונתו למקווה כזה שטבילת הכלים
מתקיימת בבור מי הגשמים עצמו, וחשש למים העולים בכלים הנטבלים שמחסרים משיעור
מ' סאה, ואף שחוזרים אל המקווה, הרי נעשו כבר שאובים ופסולים. ועדיין נראה לשיטתו
שגם במקווה כלים יש לשער מ' סאה כ-1000 ליטר, כמו שכתב לגבי מקווה נשים⁸⁵.

ודבר זה צריך ברור, שהרי מה שהחמירו בחישוב שיעור ארבעים סאה למקווה הוא משום
איסור חומרת נידה, ואין לנו בו אלא חידושו, ומדוע להחמיר כזאת גם לגבי טבילת כלים?
ועל דרך מה שכתב בספר אורחות הבית⁸⁶: "ומסתבר שבטבילת כלים אין צריך להחמיר בכל
החומרות שנהגו בית ישראל היום שהמקוואות בזריעה והמשכה והשקה, שדוקא מפני חומר
איסור כרת ויסוד קדושת ישראל החמירו, ולא מצינו שהחמירו גם במצות עשה בעלמא".

והדבר מודגש במיוחד במה שכתב בספר הכשר כלים⁸⁷ לגבי המקווה הכשר לטבילת כלים:

"וכתבו האחרונים שבשיעור ארבעים סאה של מקווה משערים את מידת
הסאה לחומרה היות שהדבר נוגע לאיסורי כרת וטהרת בני ישראל. ובמידות
ימינו: לפי שיטת הגרא"ח נאה זצ"ל בספר שיעורי המקווה לכתחילה 910.4
ליטר ובשעת הדחק לא פחות מ-425 ליטר, אלא שנתפשט המנהג לשער 725
ליטר. ולשיטת החזו"א השיעור לכתחילה 750 ליטר ובשעת הדחק לא פחות
מ-648 ליטר".

ותמוה, שהרי הוא עצמו מציין שמידות אלו נכתבו לחומרה היות שהדבר נוגע לאיסורי

הובא דשיעור מקווה 726 ליטר בקירוב - וכל שיעורים הללו נאמרו בנוגע למקווה נשים ולא הוזכר
במקורות שציין שכן הוא לגבי מקווה כלים.

81 להרב שמעון גדסי (תשס"ח), שסתם (בעמוד 139): "הטבלת הכלים צריך שתעשה במקום שכשר גם
לטבילת אשה".

82 להרב עוזי נסימי (תשע"א), שכתב בתחילת פרק רביעי (מקומות הכשרים לטבילת כלים): "דינים אלו
הובאו בקצרה והמה שווים לטבילת נדה".

83 להרב ינון יונה, בנספחים, סימן ט.

84 סעיף טז, 2.

85 סעיף ז, 7.

86 להרב משה שטרנבוך, הוצאת נתיבות התורה והחסד תשנ"ה. פרק ט, הערה לג.

87 להרב עמרם ארזעי, תשס"ב. פרק ד סעיף ג, הערה 9.

כרת וטהרת בני ישראל. אם כן לא מובן כיצד למד שיש לפסוק כן גם לגבי השיעור הנדרש למקווה כלים, שאין בו איסור כרת וטהרת בני ישראל.

ה. שיעור ארבעים סאה לשיטת הגרא"ח נאה

הגרא"ח נאה, בספרו שיעורי תורה¹ פוסק כי "שיעור רוחב אגודל במידה שלנו הוא 2 ס"מ והטפח הוא 8 ס"מ, והאמה 48 ס"מ, ובמקום חומרא שמשערין באמה שוחקת חושבין האמה 49 ס"מ".

ובספרו שיעור מקווה מאריך בזה מאוד ומסיק² כי לפי רוב הפוסקים שיעור אמה הינו 48 ס"מ, וכן פסקו הרי"ף, הרא"ש, הרמב"ם, השלחן ערוך והמשנה ברורה, ולשיטתם³ שיעור המקווה הוא 322.56 ליטר.

אלא שמביא⁴ מספר ארץ חיים שכתב: "אך בעניין איסור ערוה בגיטין וקידושין ויבום וחליצה אנו נוהגין בכל ארץ ישראל לתפוס כל החומרות של כל הפוסקים", ובשו"ת חוקי חיים כתב: "דגם בעניין מקוואות חשיב איסור ערוה לטהר אישה לבעלה מאיסור כרת", שלכן כתב בתשב"ץ שבעשיית מקווה טהרה "מי שהוא בעל נפש ירבה בשיעורין לצאת ידי כל ספק וכן נוהגין בכל המקומות לעשות יותר מהשיעור כפליים וכפלי כפליים".

ובהתאם לזה פוסק⁵ כי בשיעור מקווה למעשה "לכתחילה יש להחמיר כשיעור היותר גדול והוא לחשוב האמה 68.5 ס"מ... ובמשקל המים 921.6 ליטר", ומסיים: "ומהראוי להחמיר כמה שאפשר, אבל השיעור שאין לפחות הימנו הוא... 454.283 ליטר".

ועל כך כותב בפירושו:

"ורק לשיעור מקווה שהוא איסור כרת וטהרת משפחת ישראל דחוששין בה אף לדעת יחיד יש להחמיר לחשוב הג' אמות עם הראש, אבל בשאר השיעורים אין לזוז מדברי כל הגאונים והרמב"ם שפסקו דאגודל 2 ס"מ, ונהגו כמותם בא"י וכל ארצות המזרח בשיעור רביעית וחלה וכיוצא".

נמצא מכלל דבריו כי שיעור ארבעים סאה לרוב הדעות הוא 322.56 ליטר, שהוא אמה על אמה על ג' אמות של 48 ס"מ, וכן יש לפסוק להלכה בכל מצוות התורה. ורק לעניין מקווה נשים שהוא איסור כרת ומיועד לטהר אישה לבעלה יש להחמיר לשיטות המחמירות, ובשל

1 סימן ג סעיף כה.

2 סעיף עב.

3 סעיף ד.

4 הקדמה, סעיף ג.

5 סעיף עד.

6 הערה 81 סוף סעיף 4.

כך להצריך לכתחילה שיהיה 921.6 ליטר, ושככל אופן לא לפחות משיעור 454.283 ליטר. אבל לעניין שיעור המים לטבילת כלים שהוא 'מצוות עשה בעלמא' (וכאמור בסוף סעיף ג'), לעניין כמות מי הגשמים הנדרשת חיוב הארבעים סאה לרוב הראשונים אינו אלא חיוב מדרבנן) - אין לזוז מדברי כל הגאונים, הרמב"ם והשו"ע ולכתחילה די ב-322.56 ליטר.

1. שיעור ארבעים סאה לשיטת החזון איש

החזון איש⁷ חלק על הגרא"ח נאה וכתב כי בעל הנודע ביהודה והגר"א פסקו שמידת האמה היא 58 ס"מ, ועל פיהם נהגו כל בני הגולה.

ולעניין מקווה כתב⁸: "וצריך להיזהר מאוד מאוד שלא להקל בשיעור מקווה בפחות משיעור האחרונים ז"ל, ואשר לדעת רבותינו ז"ל כאילו לא טבלה ועומדת באיסור כרת, והשיעור לפי מידתם 648,000 ס"מ מעוקבים [חשבנו אמה 60 ס"מ ופורתא לא דק ולחומרא לא דק, ולא הוספנו חצי אצבע כיון שהוספנו 2 ס"מ על האמה] וזה בשעת הדחק, אבל לכתחילה ראוי לנהוג עין יפה ולעשות שיעור מקווה בריוח".

נמצא כי גם שיעור המקווה בשעת הדחק (שהוא 648 ליטר) הוא חומרה על שיטתו בכל התורה, שהרי סובר שאמה היא 58 ס"מ ולעניין מקווה בשל חומרת איסור כרת חישוב את האמה כאילו היא 60 ס"מ. אך לשאר מצות התורה יש לחשב את אמה כ-58 ס"מ, ולכן שיעור ארבעים סאה לשאר המצוות שאינן טבילת נדה הוא 585.336 בלבד.

יתרה מזו, לשיטת הגר"י קנייבסקי⁹ שיעור רביעית לפי שיטת החזון איש הינו 150 סמ"ק, שסימנו 'כוס הגון'. וזאת משום ששיעור אמה לשיטתו הוא בקירוב 58 ס"מ¹⁰, אך במדויק הוא 57.67¹¹. ולפי זה נמצא¹² כי שיעור ארבעים סאה לשיטת החזון איש לשאר המצוות הוא 576 ליטר בלבד.

מכל הנ"ל נמצא לשיטת החזון איש כי גם השיעור המוגדר לשעת הדחק לטבילת אישה (648 ליטר) הוא חומרה מיוחדת בטבילת אישה בשל איסור נידה, אבל לעניין שיעור המים לטבילת כלים שהוא מצוות עשה מן התורה (או מדרבנן כנ"ל), יש לנהוג לפי השיעורים שפסקו בעל הנודע יהודה והגר"א, ולכתחילה די ב-585.4 ליטר או אפילו ב-576 ליטר בלבד.

7 בקונטרס השיעורים (או"ח מועד, סימן לט) סעיף ה.

8 שם, סעיף יב.

9 בספרו שיעורין של תורה, פרק שיעורי המצוות סעיף יח.

10 כמו שכתב החזון איש בקונטרס השיעורים סעיף ט: "והאצבע 2 וחצי ס"מ בקירוב".

11 "שהאמה היא 13 ורשק שהוא 58 ס"מ פחות שלישי" (שיעורין של תורה, פרק שיעורי המצוות בשולי הגליון לסעיף א).

12 לוג הוא 4 רביעיות, וסאה היא 24 לוג. נמצא כי בארבעים סאה קיימים 3,840 רביעיות.

ז. סיכום

מקווה כלים צריך שיהיו בו ארבעים סאה מי גשמים, ואין להחמיר בשיעורן בחומרות שהחמירו לטבילת אישה.

בשיעור ארבעים סאה (כמו בכל שיעורי התורה) יש חילוק בין שיטת הגר"ח נאה לשיטת החזון איש:

לשיטת החזון איש ארבעים סאה הם 585.4 ליטר, ולדעת הגר"י קנייבסקי די לשיטתו בשיעור 576 ליטר.

לשיטת הגרא"ח נאה ארבעים סאה הם 322.6 ליטר בלבד.

והנה, כתב בספר משמרת הבית¹³: "ודע דבבור טבילת כלים צריך ליתן הרבה מים יותר מהשיעור, דכשטובלים שם כלים מוציאים הרבה מים עם הכלים ונחסר משיעור המקווה, וגם טובלים בצלוחיות שאין בפיהן שפופרת הנוד ואינה חיבור למקווה והמים שבתוכן אין מצטרפין לארבעים סאה, ולכן צריך לראות שיהיה שם תמיד מים בשפע ולברוק שלא יחסר מארבעים סאה".

ומשום דבר זה, בעת בניית מקווה כלים יש להוסיף לשיעורים האמורים כ-50 ליטר¹⁴ נוספים. אלא שתוספת זו הינה רק בכמות המים הכוללת בבור, אך לא בכמות מי הגשמים שממלאים בתוכה, היות שלאחר שאסף לתוך הבור שיעור ארבעים סאה של מי גשמים יכול להוסיף למקווה מים שאובין כאוות נפשו, שהרי: "מקווה שיש בו ארבעים סאה יכול לשאוב כל מה שירצה ליתן לתוכה והם כשרים"¹⁵.

ולגבי גודל בור הטבילה עצמו – יש להוסיף כעשרה ליטרים נוספים בכדי שלא יישפכו המים משפת הבור בשעה שיכניסו לתוכו כלים לטבילה.

והיות שבצה"ל משרתים אוכלוסיות שונות, וישנה חשיבות במתן מענה רבני העונה על שיטת כולם, לכן לכתחילה יש לבנות בור טבילה בגודל המכיל 650 ליטר, וכמות מי הגשמים שבתוכו יהיו לפחות 585.4 ליטר.

עם זאת, בבסיסים בהם יש קושי להקים בור טבילה גדול, או שמעטים בהם הגשמים, ניתן לנהוג כשיטת הגר"ח נאה (שברוב תפוצות ישראל נוהגים לסמוך על שיטתו), ולהסתפק בבור טבילה של כ-400 ליטר, אשר כמות מי הגשמים בתוכו יהיו לפחות 322.6 ליטר.

13 פרק ז, הערה 2.

14 שהרי כלי שמכיל 50 ליטר בוודאי יש בפתחו כשפופרת הנוד, וגם אינו מצוי כלל שיוציאו הכלי כשהוא מלא, שהרי משקלם של 50 ליטר הוא 50 ק"ג. וגם אין לחשוש שמא יארע כזה מקרה שמישהו ישאב כמות זו ויחזירה, שהרי "אם רוב המקווה כשר והמעט הוא שאובין אינו אלא מדרבנן וספיקא לקולא" (רמ"א ביו"ד רא, ג).

15 שו"ע יו"ד רא, טו.